

dr hab. Andrzej Pieczywok, prof. uczelni

Wydział Nauk o Polityce i Administracji

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

DOI: 10.5604/01.3001.0014.4270

Empiryczny wymiar tożsamości nauk o bezpieczeństwie

Abstrakt

Efektywność wszelkich badań naukowych uwarunkowana jest prawidłowym przygotowaniem projektu badawczego. Nie da się tego zrobić bez praktycznych umiejętności stosowania naukowej metodologii. W procesie badawczym duże znaczenie ma sposób definiowania określonych faktów czy też operacjonalizacja pojęć. Istotną sprawą jest kwestia trafności i rzetelności badań, jak również budowy teorii opartej na aksjomatycznie ustrukturuowanym układzie twierdzeń weryfikowanych empirycznie.

Artykuł jest ważnym głosem w szerszej dyskusji dotyczącej budowania tożsamości nauk o bezpieczeństwie. Autor jest przekonany, że empiryczny wymiar tożsamości nauk o bezpieczeństwie znajdzie swe zastosowanie w procedurze prowadzonych badań, a także w realizacji prac kwalifikacyjnych z tego obszaru.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, badania naukowe, nauki o bezpieczeństwie, teoria bezpieczeństwa, tożsamość

Przyjęty: 24.07.2020; Zrecenzowany: 14.08.2020; Zatwierdzony: 18.09.2020

The Empirical Dimension of the Identity of Security Sciences

Abstract

The effectiveness of any scientific research depends on the correct preparation of the research project. This cannot be done without the practical capability of applying scientific methodology. In the research process, the way of defining certain facts or the operationalization of concepts is of great importance. A key issue is the accuracy and reliability of research, as well as the construction of a theory based on an axiomatically structured layout of empirically verified theorems.

The article is an important voice in a broader discussion of identity building in security science. The author is convinced that the empirical dimension of the identity of security sciences will find its application in the research procedure, as well as in the implementation of qualification work in this area.

Keywords: security, research, security science, security theory, identity

Received: 24.07.2020; **Reviewed:** 14.08.2020; **Accepted:** 18.09.2020

Емпіричний вимір наук про безпеку

Анотація

Ефективність усіх наукових досліджень залежить від правильної підготовки дослідницького проекту. Це неможливо зробити без практичних навичок застосування наукової методології. Спосіб визначення певних фактів або операціоналізація понять має велике значення в процесі дослідження. Важливим питанням є питання точності та надійності досліджень, а також побудова теорії, заснованої на аксіоматично заснованій системі емпірично перевірених тверджень.

Стаття є важливим голосом у ширшій дискусії щодо побудови ідентичності науці про безпеку. Автор переконаний, що емпіричний вимір ідентичності наук про безпеку знайде застосування в процедурі дослідження, а також у здійсненні кваліфікаційної роботи в цій галузі.

Ключові слова: безпека, дослідження, наука про безпеку, теорія безпеки, ідентичність

Прийнятий: 24.07.2020; **Рецензованої:** 14.08.2020; **Затверджений:** 18.09.2020

Wprowadzenie

Bezpieczeństwo to pojęcie rozległe i rozpatrywane wieloaspektowo. Badania nad bezpieczeństwem stanowią bardzo istotny wkład w rozwój wielu nauk, a szczególnie nauk społecznych. Wymagają jednak określenia własnej tożsamości i jednoznaczności metodologicznej. Nauki o bezpieczeństwie w dalszym ciągu kształtują własną metodologię badań, a jej przedmiot jest osadzony w różnych dyscyplinach i specjalnościach naukowych.

Wielkość czynników determinujących bezpieczeństwo oraz wieloaspektowość tego zjawiska powoduje, że przedmiot badań jest badany różnymi metodami, często pochodzącymi z innych dyscyplin naukowych.

Podobnie jak bezpieczeństwo także tożsamość jest pojęciem bardzo zróżnicowanym. Pytania o tożsamość towarzyszą człowiekowi od dawna [1, s. 5]. I tak, dawniej określenie siebie, swojego miejsca było odzwierciedleniem ówczesnej rzeczywistości społecznej, przez co nie było problematyczne i nie pojawiało się często. Tożsamość traktowana jest z jednej strony jako stan szczególnie wtedy, gdy określa się ją jako „coś”, co może być posiadane przez jednostkę czy grupę i dzięki „czemu” możliwa jest ich spójność, ale i odróżnienie od innych. Częściej jednak rozpatruje się tożsamość jako proces – akcentując sposób, w jaki się ją konstruuje oraz dopuszczając jej zmienny charakter. Definicje tożsamości zawierają zatem, z jednej strony, opis strukturalnych elementów, tj. treść i jej zawartość, wartości oraz ich wymiary i relacje, a także opis dominujących procesów, w których bierze udział jednostka. Warto zauważyć, że tożsamość w naukach o bezpieczeństwie może obejmować wiele elementów, miejsc i symboli wraz z właściwą im semantyką, teorią, językiem, przedmiotem badań itp. Zresztą każda dziedzina i dyscyplina nauki rości sobie prawo do określonego wyrażania swej odmienności, czy to w obszarze badawczym i znajdujących się tam problemów, czy też w przedmiocie badań, metodach badawczych itp. Poza tym dysponuje również określonym dorobkiem metodologicznym oraz bazą faktów i teorii składającą się na pewien zasób wiedzy, akceptowany w całości lub w części przez poszczególnych badaczy zajmujących się tą problematyką.

Dlatego też empiryczny wymiar tożsamości nauk o bezpieczeństwie z jednej strony powinien być związany z eksploracją, opisem, wyjaśnianiem złożonych problemów danego obszaru badań, z drugiej strony powinien kształtować własną, odrębną drogę metodologicznego postępowania w stosunku do innych dyscyplin naukowych.

Warto zauważyć, że efektywność wszelkich badań naukowych uwarunkowana jest prawidłowym przygotowaniem projektu badawczego. Nie da się tego zrobić bez praktycznych umiejętności stosowania metodologii. Niewątpliwie trafne udzielenie odpowiedzi na pytanie: co i jak badać w obszarze bezpieczeństwa jest najtrudniejszą częścią w pracy badacza i zapewne właśnie dlatego stanowi ono największą trudność dla wszystkich zajmujących się tym obszarem badań. Określając empiryczny wymiar tożsamości nauk o bezpieczeństwie, jednocześnie zwracać będzie się uwagę na tak istotne elementy metodologii postępowania badawczego, jak: obiekt i przedmiot badań, cele poznawcze i utylitarne, problemy i hipotezy badawcze czy też metody badań.

Żeby dostrzec i właściwie ocenić trudności, jakie występują w problematyce empirycznej tożsamości nauk o bezpieczeństwie, należy w pierwszej kolejności zwrócić uwagę na niejednoznaczność samego pojęcia bezpieczeństwo. Pojawiające się ujęcie w dostępnych źródłach nie zawiera jednoznacznych rozstrzygnięć, umożliwiających precyzyjne określenie elementów kwalifikujących pojęcie bezpieczeństwa do miana przedmiotu badań nauk o bezpieczeństwie [2, s. 13–30].

W pierwszej kolejności należałoby się odnieść do nazwy bezpieczeństwa w ujęciu semantycznym, które w literaturze traktuje się jako polisemantyczne, a więc ma wiele znaczeń. Ta wieloznaczność związana jest z tym, że jest ono określane wieloma drogami i bezdrożami, które zdaje się, że prowadzą do wyrażenia lub zakomunikowania jego istoty lub jej licznych przejawów [3, s. 52]. Owe drogi i bezdroża związane są już to z realnym i etymologicznym pojmowaniem bezpieczeństwa, już to jego konwencjonalnym i wówczas często polisemantycznym definiowaniem, już to naturalnym i istotowym określaniem – które zdaje się być drogą prowadzącą do jego istoty. Związanie to wskazuje na dwa rodzaje analizowanej nazwy, które w ogóle wyróżniane są już przez Platona i Arystotelesa, a mianowicie: konwencjonalne i naturalne. Pierwsze, w odniesieniu do nazwy bezpieczeństwo, to bezdroża raczej konwencjonalnych nietrafności, drugie zaś to drogi naturalnej raczej trafności. Stąd konstatacje wskazujące, z jednej strony, na nietrafne i konwencjonalne określenia bezpieczeństwa osadzone na owych bezdrożach, które wskazują najczęściej na brak zagrożeń – z drugiej zaś na trafne i naturalne, wskazujące na pieczę, kontrolę i troskę. Te ostatnie mają umocowanie etymologiczne i semantyczne w archaicznej nazwie występującej w języku polskim, a mianowicie: *przezięczeństwo* i *przezięczny* [4, s. 437]. Również osadzenie znaczenia nazwy bezpieczeństwo w łacińskim *securitas* (*se* – każdy; *cura* – piecza) znaczy każdą pieczę, nadzór i kontrolę oraz dbałość. Stąd rekomendacja dla takiej naturalnej i trafnej definicji nazwy bezpieczeństwo, która głosi, że jest ono takim stanem rzeczy, którego specyfiką jest piecza, troska i kontrola oraz dbałość o istnienie, życie i ich prolongowanie. W przeciwieństwie do tej naturalnej definicji, konwencjonalne określenia bezpieczeństwa identyfikują tę nazwę złożoną z brakiem zagrożeń, chociaż może z czymkolwiek, np. pewnością lub niezawodnością albo stabilnością itp. [5, s. 11].

Naturalne i epistemologiczne znaczenie nazwy bezpieczeństwo definiować można różnie i możliwości te w literaturze traktującej o nim są wykorzystywane. Wielość tych definicji i określeń skłania do zadania pytania, która z nich jest bardziej prawdziwa, a która bardziej fałszywa.

W pisaniu i mowie potocznej bezpieczeństwo jest pojmowane wieloznacznie, a więc bardziej konwencjonalnie niż naturalnie i bardziej denotacyjne niż konotacyjne [6, s. 35]. Bowiem naturalne pojmowanie bezpieczeństwa wyklucza bądź redukuje jego jakościowe opisywanie przez wskazanie licznych przejawów, i tym samym jego polisemantyczność, zaś pojmowanie konwencjonalne sprzyja rozszerzaniu zakresu znaczeniowego pojęcia bezpieczeństwa przez jego poszerzanie, pogłębianie i pogrubianie oraz wskazywanie licznych przejawów (coraz większej ich liczby) [7, s. 18–19]. Natomiast polisemantyczność osadzona w konwencjonalno-denotacyjnym znaczeniu nazwy wyrażana jest w używaniu jej w różnych kontekstach, różnie definiowanej i przedstawianej oraz pojmowanej, w tym raz szerzej, raz wężiej [8, s. 5–6]; raz w wymiarze podmiotowym, innym zaś w wymiarze przedmiotowym [9, s. 151–152], a nawet procesualnym [10, s. 8]; raz w odniesieniu do sfery osobistej, innym razem do sfery publicznej [11], albo personalnej i strukturalnej czy też bezpośredniej i pośredniej; raz w kontekście ważnej kategorii technicznej, w tym informatycznej, innym zaś pozytywnej wartości i ważnej potrzeby społecznej, albo stanu emocjonalnego – poczucia lub odczucia, itp. Różność ta zakłóca relacje komunikacyjne, w których używając nazwy bezpieczeństwo, wysławia się jej, na przykład, szerokie pojmowanie, zaś odbierając tę nazwę pojmuje ją wąsko, itp. Zakłócenia takie występują w literaturze współczesnej, dla której typowym zdaje się być przeświadczenie, że znaczenie i definicja nazw jest kwestią umowy.

Wstępnie konkludując, można stwierdzić, że w najogólniejszym znaczeniu bezpieczeństwo – w naukach społecznych i humanistycznych – obejmuje zaspokajanie takich potrzeb, jak: istnienie, przetrwanie, całość, tożsamość, niezależność, spokój, posiadanie i pewność rozwoju oraz niezawodność.

Joseph S. Nye [12] wyróżnia dwa możliwe znaczenia nazwy bezpieczeństwa, a mianowicie: negatywne i pozytywne. W pierwszym ujęciu – negatywnym – bezpieczeństwo traktowane jest (konwencjonalnie) jako brak zagrożeń, tzn. zjawisk negatywnych. Jest to ujęcie koncentrujące się na analizowaniu działania podmiotu, którego celem jest ochrona i obrona przed zagrożeniami [13, s. 71] dla istotnych wartości wewnętrznych, tzn. przed zjawiskami negatywnymi. Drugie ujęcie jest szersze i zwane pozytywnym. Osadza ono analizowaną nazwę na podmiocie, który jest bez pieczy, w sensie wolny, niezależny i twórczy oraz aktywny albo niekontrolowany. Inaczej mówiąc: pierwsze podejście definiuje bezpieczeństwo w przeciwieństwie do zagrożenia, natomiast drugie analizuje kreatywną aktywność podmiotu, który jest wolny, swobodny i niekontrolowany oraz nieobjęty pieczą [14, s. 9].

Natomiast Józef Kukułka wyodrębnił trzy wymiary bezpieczeństwa: podmiotowe, przedmiotowe i procesualne [15, s. 30].

W interpretacji Ryszarda Zięby w wymiarze podmiotowym bezpieczeństwo oznacza pewność istnienia i przetrwania danego podmiotu, wymiar przedmiotowy oznacza pewność stanu posiadania podmiotu oraz jego swobody rozwojowe, a procesualny – zmienność w czasie subiektywnych i obiektywnych aspektów bezpieczeństwa [15, s. 30].

Z kolei w słownikach językowych można dostrzec, że nazwa „bezpieczeństwo” określana jest raczej konwencjonalnie (m.in. stan niezagrożenia, stan psychiczny lub prawny, spokój, pewność, zaufanie, poleganie, subiektywne poczucie lub odczucie bycia bezpiecznym, podmiotowym, niezagrożonym i wolnym oraz nienadzorowanym i niekontrolowanym) [16, s. 147; s. 50; s. 84; s. 144–155].

Powyższe stwierdzenia można syntetycznie ująć w trzy rodzaje określeń bezpieczeństwa jako albo brak zagrożeń, albo stan pewności, spokoju i wolny od wszelkich obaw, albo wolność od pieczy, od kontroli i od nadzoru.

Zatem konkludując, należy stwierdzić, że pojęcie, słowo i termin czy wyrażenie bezpieczeństwo nie należą do ostrych i ścisłych, a zakres znaczeń nadawanych bezpieczeństwu wciąż rośnie, jak słusznie zauważa, między innymi, Jerzy Stańczyk, który omawia siedem zasadniczych sposobów definiowania bezpieczeństwa w literaturze traktującej o nim, a mianowicie: anatomiczne, horyzontalne, kontekstowe, wertykalne, paradygmatowe, typologiczne, alternatywne [17, s. 15; s. 85–95].

Nazwa bezpieczeństwo w znaczeniu realnym i często także słownikowym odbiega od znaczenia słowotwórczego i etymologicznego. Etymologicznie przymiotnik bezpieczny pochodzi od wyrażenia przyimkowego *bez pieczy* i raczej znaczył tyle co „bez troskliwości, bez bojaźni, wolny od obaw”. Dysonans ten i błąd w wywodzie etymologicznym i translacyjnym (z łaciny) spycha znaczenie nazwy bezpieczeństwo na bezdroża. Są to bezdroża dość powszechne w literaturze i badaniach bezpieczeństwa. Błędu tego można uniknąć, wchodząc na właściwą drogę wyvodu uwzględniającą ewolucję przedrostka „bez”, który pierwotnie w polszczyźnie brzmiał „przez” [5, s. 25–26].

Konkludując powyższą analitykę semantyczną nazwy bezpieczeństwo, należy stwierdzić, że w jej etymologii i znaczeniu występują co najmniej dwojake tendencje, bardziej konwencjonalne i bardziej naturalne [19, s. 14]. Z punktu widzenia nauki np. Platona pierwsza ma charakter raczej nietrafny, druga zaś bardziej trafny, a nadto istota związana ze znaczeniem naturalnym i jakoś rzeczy związana ze znaczeniem konwencjonalnym (...) „to dwie różne rzeczy” [20, s. 53–54]. Bowiem naturalne znaczenie nazwy bezpieczeństwo związane jest z każdą pieczą i pierwotnym *przebezpieczeństwem*,

wyznaczając trafną drogę w jego pojmowaniu, zaś konwencjonalne wręcz z zaprzeczeniem znaczenia etymologicznie pierwotnego, a mianowicie brakiem pieczy. O ile bezpieczeństwo jako każda piecza i kontrola wskazuje na istotę tej nazwy, to jako brak i nieobecność pieczy co najwyżej na jakiś nietrafny przejaw tej istoty [5, s. 34].

Należy stwierdzić, że termin bezpieczeństwo tradycyjnie używany jest do określenia ważnych dla istnienia (trwania, rozwoju i doskonalenia) państw służb i instytucji, a mianowicie służb bezpieczeństwa lub rad bezpieczeństwa narodowego albo biur bezpieczeństwa itp. Służby te i instytucje przede wszystkim zajmują się bezpieczeństwem strukturalnym, którego istota zdaje się być osnuta na kontroli i opiece nad obywatelami lub członkami wspólnoty społecznej. Kontrola i opieka ta powinna z intencji sprzyjać trwaniu, przetrwaniu i rozwojowi oraz doskonaleniu państwa lub społeczeństwa albo narodu.

Podsumowując tą interesującą z punktu widzenia znaczenia semantycznego, etymologicznego czy też konwencjonalnego i naturalnego ujęcia nazwy bezpieczeństwo, można i należy postrzegać jako proces potęgowania lub stabilizacji negentropii, porządku i jego doskonalenia. W postrzeganiu tym idzie o przechodzenie od entropii (chaosu) ku negentropii (porządku) i racjonalizacji istnienia, zaś niebezpieczeństwo wiązać jest dobrze z procesem przeciwnym, potęgowania entropii, chaosu i utraty kontroli [21]. Tym samym zasadnym z filozoficznego punktu widzenia jest postrzeganie bezpieczeństwa jako stanu rzeczy lub formy istnienia, które są kontrolowane i otoczone pieczą przez dowolne podmioty (od jednostki ludzkiej przez państwo po wspólnoty międzynarodowe). Rzec można za Arystotelesem, że kontrola ta i piecza (*przezpieczeństwo*) realizowane są przez dążenia do pożytecznego pokoju i koniecznej zarówno wojny, jak i pracy. Bowiem uzasadniony zdaje się pogląd, że ludzie walcząc (wojując) i pracując, kontrolują swoje życie, troszczą się o przeżycie i jego doskonalenie oraz racjonalizację [21].

Celem artykułu jest próba ukazania empirycznego wymiaru tożsamości nauk o bezpieczeństwie w kontekście metodologicznej struktury wraz z najważniejszymi pojęciami i obszarami badań.

Problem badawczy sformułowany przez autora brzmi: *jakie główne obszary i pojęcia wypełniają empiryczną tożsamość nauk o bezpieczeństwie?*

1. Kontekstowość pojęć w naukach o bezpieczeństwie

Określając empiryczny wymiar tożsamości nauk o bezpieczeństwie, należy zwrócić uwagę nie tylko na te desygnaty, które są bezpośrednio związane z badaniami naukowymi, ale także na pojęcia, które tworzą wymiar tych nauk. To właśnie teoria bezpieczeństwa

i język naukowy tej teorii mają swoje odniesienia w rzeczywistości badawczej. Należy podkreślić, że zespół twierdzeń teoretycznych ma zawsze odniesienia empiryczne. A nawet więcej – cechuje się empirycznym potwierdzeniem. Oznacza to, że każde twierdzenie jest sprawdzalne. Natomiast język naukowy wzmacnia sugestywne postrzeganie prowadzonych badań, ale przede wszystkim ułatwia zrozumienie otrzymanych danych, porównanie je, wyciągnięcie wniosków itp. Każda nauka tworzy swój własny język, który dla niewtajemniczonych wydaje się trudny, sztuczny czy też formalny. Dlatego właśnie język używany przez naukę, niezależnie od ścisłości i jak największej jednoznaczności, musi być wysoce informacyjny. Informacyjność tę osiąga się przez minimalizację znaczeń dzięki ścisłemu określaniu (definiowaniu) pojęć, używaniu jednolitych znaków (symboli), zmniejszaniu niepewności przy odbiorze informacji (wiadomości) oraz unikaniu nadmiarowości (redundancji) informacji, np. przez parafrazy, powtórzenia. Wyższą informacyjność języka w nauce uzyskuje się również przez ujednolicanie sposobów przekazywania danych, np. stosując tabele, wykresy, schematy oraz przez selekcję określonych klas danych.

Dzisiejsza praktyka tworzenia tekstów naukowych w obszarze nauk o bezpieczeństwie wychodzi naprzeciw bardziej tolerancyjnemu podejściu do nauki i do relacji przedmiot–podmiot w procesie poznania, wychodzi naprzeciw konstruktywistycznemu podejściu do rzeczywistości, tzn. podejściu, które uwzględnia ograniczenia w dostępie człowieka do tzw. obiektywnej prawdy o rzeczywistości.

Ściśle mówiąc, prawdziwy wymiar tożsamości uwidocznia się w treści problemu teorii, która najogólniej dotyczy sposobu, w jaki interpretujemy fakty. Dla umysłu naukowego wszelka wiedza jest odpowiedzią na pytania. Dokąd nie ma pytania, nie może też być wiedzy naukowej [21, s. 58]. Pojęcie teorii różnie jest rozumiane:

1. potocznie teorię przeciwstawia się praktyce i często to ostatnie pojęcie ma zabarwienie ujemne (pejoratywne);
2. w życiu i nauce pojęcie teorii przeciwstawia się empirii, czyli badaniom doświadczalnym;
3. teoria to twierdzenia oparte wyłącznie na operacjach myślowych, poznawczych, empiria zaś to dane uzyskane w wyniku doświadczenia, obserwacji czy eksperymentu;
4. teorię przeciwstawia się często konkretowi, przypadkowi jednostkowemu, szczególnie;
5. rozumie się niekiedy teorię jako przeciwieństwo wiedzy potocznej, zdroworozsądkowej; teoria w tym znaczeniu ma również zabarwienie ujemne;

6. uznaje się czasem teorię za przeciwieństwo wiedzy pewnej; teorię w tym wypadku rozumie się jako pewien domysł, prawdopodobieństwo, niesprawdzone domniemanie [22].

Według Piotra Sztompki twierdzenia teoretyczne muszą charakteryzować się pewnymi cechami (właściwościami), takimi jak:

1. określanie związków między zjawiskami czy zmiennymi; to twierdzenia o wzajemnych zależnościach między badanymi przedmiotami czy zjawiskami;
2. możliwość zamiany twierdzenia teoretycznego na twierdzenie warunkowe, mogące określić, co byłoby, gdyby wystąpiły określone warunki;
3. prawdopodobieństwo, czyli twierdzenia teoretyczne winny mieć formy zdań ogólnych, dotyczących nieskończonej liczby możliwych przypadków bez użycia jakichkolwiek imion własnych czy terminów nie dających się zdefiniować bez pomocy imion własnych;
4. wysoki stopień ogólności obejmującej szeroki zakres znaczeniowy badanych przedmiotów czy zjawisk;
5. zawieranie w sobie terminów teoretycznych, przede wszystkim terminów uogólniających [23, s. 32].

W samej nauce pod pojęciem teorii rozumie się dość często określony zbiór twierdzeń teoretycznych, który musi być w jakiś sposób usystematyzowany; systematyzacja ta winna zawierać wzajemnie powiązane twierdzenia. Mówiąc więc inaczej, teoria to zbiór (zespół) bądź system twierdzeń naukowych właściwych danej dyscyplinie naukowej. Skuteczne rozwiązywanie współczesnych problemów wydaje się niemożliwe bez otwarcia na kompleksowe interpretowanie procesów dotyczących globalnych kwestii [23].

Niektórzy uczeni, jak Roman Wójcicki, uważają, że zasadniczymi elementami każdej teorii empirycznej są: język teorii; zbiór twierdzeń (zdań) przyjętych i uznanych za prawa danej teorii; wszystkie środki dowodowe stosowane na gruncie określonej teorii do uzasadniania twierdzeń; właściwe dla danej teorii postępowanie pomiarowe i diagnostyczne; zasięg teorii, czyli zbiór wszystkich danych empirycznych, które określona teoria opisuje [24, s. 20]. Według Thomasa Kuhna teoria naukowa winna charakteryzować się pewnymi, swoistymi cechami (właściwościami): dokładnością, tzn. twierdzenia jej winny być zgodne ze znanymi wynikami doświadczeń w zakresie ilości i jakości; spójnością nie tylko wewnętrzną, ale również z innymi przyjętymi już przez naukę teoriami; szerokim zakresem, obejmującym wiele przypadków czy zjawisk, a nie pojedyncze przypadki bądź zjawiska; prostotą, tzn. winna wprowadzać porządek do wyjaśnianych zjawisk, które bez niej byłyby niezrozumiałe; owocnością, czyli winna przynosić nowe odkrycia [25, s. 442].

Warto dodać, że teoria bezpieczeństwa i język naukowy tej teorii to pojęcia, które nieuchronnie łączą się w kolejny termin: strukturę teoretyczno-metodologiczną. Ważnym warunkiem praktycznego sukcesu nauki jest umiejętność „wymowiania” twierdzeń z kontekstu, delokalizacji. Dzięki tym umiejętnościom materiał badawczy podlega rozlicznym manipulacjom, bez których nie byłoby sukcesu praktycznego. Sukces nauki, jak i technologii badawczej, opiera się na budowaniu środowiska bezpieczeństwa, w którym zarówno artefakty, jak i odkrycia, mogą spójnie funkcjonować.

Empiryczny wymiar tożsamości nauk o bezpieczeństwie w warstwie pojęciowej wymaga w dalszej kolejności pochylenia się nad innymi aporiami, czyli ważnymi czynnikami rozwoju poznania naukowego dotyczącymi obszaru nauk o bezpieczeństwie. Jak można zorientować się jest ich wiele w obszarze metodologicznych podstaw badania problemów bezpieczeństwa. Z jednym z ważniejszych jest istota nauki i badań naukowych.

Nauka, tak jak badanie naukowe, jest pojęciem wieloznacznym. Jako system wiedzy nauka zapewnia obiektywne poznanie rzeczywistości. Natomiast badania naukowe są zespołem zabiegów poznawczych, działań i czynności ludzi zajmujących się nauką, prowadzących do wykrywania prawd o obiektywnej rzeczywistości metodami naukowymi, i ich uzasadniania i przewidywania w postaci pojęć, twierdzeń i teorii naukowych [26, s. 14].

Nauka to rodzaj działalności przypisanej człowiekowi, oznaczająca wiedzę czy też zbiór poglądów. Może także oznaczać zespół różnych dyscyplin naukowych, m.in. matematykę, chemię, fizykę, geografię, historię itp., z których każda zajmuje się określonym przedmiotem badań. W literaturze nauka jest przedstawiana przez wiele aspektów. Są to między innymi: aspekty metodologiczne, aksjologiczne, ideologiczne, polityczne, prawne, ekonomiczne, historyczne, geograficzne, statystyczne, systemowe, dynamiczne, strukturalne oraz systemowe [27, s. 19].

Nauka podlega różnym kryteriom podziałów i klasyfikacji. Z metodologicznego punktu widzenia można wyróżnić: nauki empiryczne i nauki teoretyczne. Nauki empiryczne badają określony fragment rzeczywistości, a nauki teoretyczne badają „świat abstrakcyjny”, zdefiniowany przez te nauki. Nauki empiryczne są to tak zwane nauki realne, nauki teoretyczne to nauki formalne. W naukach empirycznych dominuje indukcyjny tryb postępowania, w naukach teoretycznych – dedukcyjny. Dlatego nauki empiryczne to nauki indukcyjne, a nauki teoretyczne to nauki dedukcyjne.

Badania naukowe mogą być prowadzone w szerokim i wąskim ujęciu. W ujęciu szerokim stanowią etapowy proces czynności przebiegający od powzięcia decyzji

o rozwiązywaniu problemu badawczego, aż do jego naukowego opracowania. Jest to proces pracy naukowej, będący zarazem czynnościami skierowanymi na poszukiwania i uzasadniania aksjomatu w obrębie rozwiązywanego problemu badawczego. Badania w tym ujęciu posiadają postać procedur przygotowawczych, a następnie wykonawczych. Pierwsze z wymienionych czynności polegają na gromadzeniu materiału naukowego, przyjęciu właściwych metod bądź opracowaniu nowych metod do badań naukowych. Natomiast czynności wykonawcze to opracowanie materiałów naukowych za pomocą wyselekcjonowanych metod badawczych wraz z ich prezentacją.

Na uwagę w analizie pojęcia badania naukowe zasługuje stanowisko Ryszarda Wróblewskiego, który wskazuje, iż każde badanie naukowe stanowi działalność polegającą na stawianiu problemów i ich rozwiązywaniu za pomocą metody naukowej, a przy tym procedura badawcza w naukach o bezpieczeństwie w ujęciu ogólnym obejmuje następujące poziomy formułowania celów operacyjnych (indukcja): wprowadzenie przewidywań (dedukcja); sprawdzenie obserwacyjne lub eksperymentalne teorii przez zestawienie przewidywań z rzeczywistością [28, s. 140–141].

Powyższe stanowisko zwraca uwagę na kilka istotnych elementów, które występują w dyscyplinie naukowej, jaką są niewątpliwie nauki o bezpieczeństwie, szczególnie w wymiarze empirycznej tożsamości. Wyróżnić przy tym należy problemy badawcze, metody badań, indukcję, dedukcję.

Pojęcie dyscyplina naukowa to kolejny ważny desygnat w obszarze nauk o bezpieczeństwie. Często oznacza pewną konkretnie ustaloną sferę wiedzy, która wykładana jest na uczelniach i uprawiana w ramach działalności wydziałów różnych uczelni czy instytutów badawczo-naukowych. Leszek Krzyżanowski uważał, że dyscyplina naukowa to „doniosła społecznie, ukształtowana i wyodrębniona ze względu na przedmiot i cel badań lub kształcenia część nauki w znaczeniu instytucjonalnym uznana za podstawową jednostkę jej klasyfikacji” [29, s. 44].

Pojęcie dyscyplina naukowa oznacza też określony segment pewnej wiedzy należącej do ustalonej dziedziny i obszaru. I tak dyscyplina nauki o bezpieczeństwie należy do dziedziny i obszaru nauk społecznych. Stanowi teoretycznie i praktycznie zorganizowaną aktywność badawczą uwarunkowaną historycznie, służącą uzyskiwaniu metodycznie sprawdzanych informacji jako efektów badań, które mają znaczenie społeczne oraz praktyczne [30, s. 96].

Do kryteriów wyznaczających określoną dyscyplinę zalicza się między innymi: język poznania, metodę poznania, badaczy o określonych umiejętnościach, instytucje prowadzące określone badania oraz historię powstawania i ewolucji dyscypliny. Według

Stanisława Sulowskiego przyjmowane kryteria nie są jednoznaczne, ale funkcjonują, ponieważ w jakimś zakresie pozwalają określić granice dyscypliny. Ze względu na określenie nazwy w liczbie mnogiej – nauki o bezpieczeństwie – stawiana jest teza, że mają one charakter interdyscyplinarny [31, s. 33–35].

Dyskurs o kryteriach wyznaczających dyscyplinę nauk o bezpieczeństwie sprowadza się również do określenia jej tożsamości ontologicznej i epistemologicznej. Jeżeli przyjmujemy przedmiot poznania nauk o bezpieczeństwie określany jako rzeczywistość społeczna, to z jednej strony możemy ją zidentyfikować w konstruktach życia społecznego człowieka i relacjach pomiędzy uczestnikami życia społecznego, a z drugiej strony mamy świadomość, że przedmiot badań jako obiektywna rzeczywistość nie istnieje, ponieważ jest wytworem relacji cywilizacyjno-kulturowych i subiektywnych spostrzeżeń. Tworzymy rzeczywistość społeczną nie w sposób naturalny, a wynikający z preferencji interesów, przekonań i upodobań tworzenia stosunków społecznych. Obiektywna rzeczywistość nie istnieje, a zatem przedmiot badań ma charakter subiektywny w zależności od podmiotu postrzegania [32, s. 13–14].

Kolejnym ważnym desygnatem w empirycznym wymiarze tożsamości nauk o bezpieczeństwie jest pojęcie obiektu i przedmiotu badań.

Obiektem badań określa się rzeczywistość społeczną danej dziedziny lub dyscypliny, natomiast przedmiotem badań są cechy obiektów, właściwości i zależności pomiędzy nimi.

Przedmiot badań w naukach o bezpieczeństwie nie istnieje w naturze, lecz z punktu widzenia nauk społecznych dostrzegamy jego teoretyczne odwzorowanie w pojęciach, systemach, relacjach, instytucjach i społecznych zachowaniach. Zatem pomimo braku cech fizycznych istnieje, albowiem jest postrzegany umysłowo i zmysłowo [33, s. 35–37]. Z powyższego wynika, że nauki o bezpieczeństwie stanowią odwzorowanie wartości, dążeń i potrzeb społecznych, gdyż ich celem jest dostarczenie wiedzy, by wyjaśnić, zrozumieć, ocenić oraz przewidzieć procesy związane z bezpieczeństwem określonych podmiotów [33, s. 29]. Posiadają wpływ na jego poziom, wpływając tym samym na poprawę jakości życia w nieustabilizowanym środowisku bezpieczeństwa [34, s. 47].

Badanie problemów bezpieczeństwa wymaga systemowego postrzegania obiektu i przedmiotów badań, ponieważ przedmiot bezpieczeństwa funkcjonuje w świecie systemów [35, s. 9–12]. W powszechnym rozumieniu o przedmiocie badań decydują obiekty bądź procesy, które badamy. Z punktu widzenia formalnego powyższa dyscyplina posiada obiekty i przedmioty badań, ponieważ bezpieczeństwo było i jest naczelną wartością człowieka [36, s. 19].

Można także w pewnym uproszczeniu przyjąć, że empirycznym desygnatem tożsamości nauk o bezpieczeństwie są cele poznania naukowego. Ich istotą jest: opisywanie, wyjaśnianie i przewidywanie faktów, procesów i zjawisk związanych z bezpieczeństwem. To system uzasadnionych twierdzeń i hipotez oddających obiektywny obraz obszaru rzeczywistości społecznej związanej z bezpieczeństwem uzyskany dzięki poznaniu naukowemu i rekomendacjami jego przekształcenia do akceptowanego poziomu.

Każda nauka, w tym także nauki o bezpieczeństwie, powinna mieć swoją metodologię. Tym bardziej jest ona niezbędna naukom nowo powstającym, będącym na tzw. „dorobku”. Służy ona bowiem tworzeniu języka danej nauki (pojęć, definicji, hipotez, twierdzeń), budowaniu teorii naukowych oraz ustaleniu zakresu (czyli przedmiotu) badań, a także poszukiwaniu najbardziej skutecznych metod ich prowadzenia. Badania te powinny służyć nie tylko budowaniu wyżej wspomnianych teorii, ale także rozwiązywaniu rzeczywistych problemów charakterystycznych dla danej nauki. Powyższe teorie powinny pozostawać w ścisłym związku z ogólnymi trendami w nauce, zwłaszcza w zakresie metodologii ogólnej, aby w konsekwencji służyć rozwojowi danej nauki, tym bardziej tym, które poszukują swojej tożsamości, a do takich z pewnością należą nauki o bezpieczeństwie. Pierwszoplanową zatem sprawą dla metodologii tych nauk powinno być to, żeby uzasadnić ich naukowość [37, s. 567].

Rozważania o i wokół tożsamości nauk przywołują szereg kwestii i zagadnień, które są w nie włączane, a dotyczą m.in. dziedzictwa, tradycji, zróżnicowania etnicznego, kulturowego itd. Wszystkie one stanowią ważne punkty refleksji i wymagają uwagi nie tylko na poziomie naukowym czy badawczym, ale także życia codziennego. Tożsamość stała się współcześnie jedną z najczęściej i najpowszechniej przywoływanych wartości, przy czym jej obrońcami bywają zarówno rzecznicy indywidualizacji, jak i zwolennicy większego podporządkowania członków wspólnotom.

Tożsamość (czy raczej pewna samodzielność i niezależność) w empirycznym obszarze nauk o bezpieczeństwie zawiera wiele innych pojęć, które odznaczają się pewną odrębnością i stanowią ważny punkt odniesienia do obszaru empirycznego. Sama historia rozwoju nauki wskazuje, że nowe dyscypliny naukowe wyłaniały się zwykle na pograniczach zainteresowań innych dyscyplin. Problematyka bezpieczeństwa była dotychczas przedmiotem poznania wielu dyscyplin, jak np. politologii, socjologii, filozofii czy nauk wojskowych. Nauki o bezpieczeństwie z uwagi na ich stosunkowo niedawne wyodrębnienie mogą mieć najmniej wyrazistą tożsamość naukową wśród nauk społecznych [38, s. 93–94].

2. Refleksje nad złożonością badań w naukach o bezpieczeństwie

Nauki o bezpieczeństwie, podobnie jak inne nauki społeczne i humanistyczne, są również efektem badań naukowych i bez ich prowadzenia nie mogłyby się dalej rozwijać. Jak każda nauka powinny być uprawiane zgodnie z zaleceniami i dyrektywami metodologicznymi, a te z kolei zależą w dużym stopniu od rodzaju nauki. Zgodnie z ustaleniami metodologii ogólnej nauki o bezpieczeństwie należą do grupy nauk empirycznych. Nauki te zajmują się fragmentami realnego świata, badają zarówno składające się na niego instytucje, zjawiska (np. konflikty zbrojne), przedmioty i zdarzenia obserwowalne (np. zachowania ludzi), jak również fakty niedostępne bezpośredniej obserwacji (np. motywy postępowania). Zajmują się zarówno faktami jednostkowymi, jak i ogólnymi, czyli prawidłowościami [39, s. 362].

Refleksje nad złożonością badań w naukach o bezpieczeństwie warto rozpocząć od metodologii. Z punktu tworzenia zrębów nowej dyscypliny lub utrwalenia jej tożsamości wydaje się, iż jest to najważniejszy obszar empirycznej tożsamości nauk o bezpieczeństwie. Jest ona pewnego rodzaju refleksją naukową dotyczącą podstaw poznawczych dyscypliny. Zawiera w sobie fundamentalne podstawy epistemologii jako istoty i wartości poznania naukowego. W swej działalności naukowej metodologia obejmuje nie tylko sposoby przygotowania i prowadzenia badań naukowych dotyczących problematyki bezpieczeństwa, ale także opracowania ich wyników, budowy procedur naukowych pozwalających na prezentowanie zarówno stosowanych, jak i postulowanych reguł postępowania badawczego. Celem metodologii badań jest opracowanie coraz to lepszych sposobów pomiaru/badania zjawisk, udoskonalanie bieżących. Im lepsza jest metoda badania, tym należy oczekiwać wierniejszych wyników. Kluczem do rzetelnego pomiaru interesującego zjawiska jest dobór odpowiedniej metody badawczej (techniki pomiaru). Oprócz metod i technik badawczych występuje szereg innych elementów mających dość duże znaczenie poznawcze w metodologii nauk o bezpieczeństwie. Są to m.in. przedmiot i cele badań, problemy i hipotezy badawcze, zmienne i wskaźniki badań, czynności dotyczące organizacji i przebiegu badań (m.in. dobór próby badawczej), a także czynności dotyczące opracowania i wdrażania wyników badań.

Z punktu widzenia metodologii nauk ważne jest to, że nauki społeczne, w tym także nauki o bezpieczeństwie, mają wiele wspólnych cech ze wszystkimi pozostałymi naukami. Dlatego też określając tożsamość badań w naukach o bezpieczeństwie, można dostrzec porównywalność, a czasami identyczność występujących elementów oraz faz (czynności) procedury badań. Różnice mogą się pojawiać w przestrzeni prowadzonych

eksploracji, przedmiocie, celach, a także sformułowanych problemach badawczych czy też otrzymanych wynikach badań.

Warto nadmienić, że wiele kwestii dotyczących bezpieczeństwa sytuowane jest we wszystkich sferach życia podmiotu bezpieczeństwa, stąd też zasadne jest uwzględnianie szerokiego aspektu stosowanych metod, technik i narzędzi badawczych do poznania, oceny, prognozowania i projektowania bezpieczeństwa.

Kluczowym działaniem w badaniu bezpieczeństwa jest zdefiniowanie i analiza tzw. przestrzeni bezpieczeństwa. Wymiarami tej przestrzeni są:

1. Możliwe i prawdopodobne zagrożenia;
2. Prawdopodobieństwo wystąpienia tych zagrożeń;
3. Przewidywane negatywne skutki zagrożeń (w skali globalnej i lokalnej);
4. Możliwości zapobieżenia zagrożeniom lub likwidacji ich skutków;
5. Strategie zapobiegania zagrożeniom (ich skutkom w postaci kryzysów i konfliktów) [40, s. 320].

Elementami tej przestrzeni są między innymi zagrożenia dla systemu bezpieczeństwa, które generowane są przez otoczenie systemowe (środowisko funkcjonowania) podmiotu, poznanie i analiza tego środowiska ma podstawowe znaczenia dla określenia (oceny) stanu bezpieczeństwa podmiotu zarówno w ujęciu statycznym, jak i dynamicznym.

Środowisko bezpieczeństwa to zróżnicowany i złożony nadsystem wzajemnych oddziaływań (politycznych, ekonomicznych, społecznych, techniczno-technologicznych itp.) zachodzących pomiędzy poszczególnymi aktorami państwowymi i niepaństwowymi. Podmioty te działają zgodnie z własnymi interesami oraz posiadają istotny wpływ na potęgowanie lub redukcję szans i zagrożeń na poziomie globalnym, regionalnym oraz lokalnym. Wielostronne relacje zachodzące pomiędzy wyżej wymienionymi aktorami w istotny sposób oddziałują na otoczenie bliższe i dalsze [40, s. 320].

Na wstępie należy przyjąć jako podstawowe założenie, że środowisko bezpieczeństwa charakteryzuje się pewnym poziomem ładu, który jest mierzalny. Ład pojmowany jako harmonijny układ danych elementów [41, s. 117–132] przeważa nad chaosem oraz warunkuje przetrwanie globalnego systemu. Wynika z tego systemowy charakter środowiska bezpieczeństwa, co oznacza, że występuje szereg funkcjonalnych powiązań pomiędzy jego elementami.

Biorąc pod uwagę wielowymiarowość badań nad bezpieczeństwem, istotnym elementem metodologii tych nauk jest precyzyjne określenie zakresu obiektu i przedmiotu badań. Ma to istotne znaczenie dla próby zdefiniowania empirycznej tożsamości dyscypliny naukowej. Wielu badaczy przywiązuje dużą wagę do systemowego i organizacyjnego

ujęcia bezpieczeństwa. Przykładowo, Andrzej Glen uważa, że przedmiotem eksploracji badawczej powinny być współczesne systemy bezpieczeństwa w wymiarze militarnym i pozamilitarnym oraz ich funkcjonowanie na różnych poziomach organizacyjnych [42, s. 83]. Bardziej pogłębioną propozycję przedkłada Piotr Sienkiewicz, który stwierdza, że naukę o bezpieczeństwie można traktować jako teorię i inżynierię bezpieczeństwa systemów. Autor wyróżnia dwa podstawowe nurty badań: tworzenie teoretycznych podstaw bezpieczeństwa systemów (technicznych i społecznych) oraz projektowanie systemów bezpieczeństwa, w tym systemów zarządzania bezpieczeństwem oraz zarządzania ryzykiem (ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji kryzysowych) [43]. Rozwinięciem tej propozycji badawczej są konstatacje Janusza Świniarskiego i Włodzimierza Chojnackiego, którzy rozpatrują problematykę bezpieczeństwa z punktu nauki o cywilizacji i cybernetyczno-technicznej wiedzy o bezpieczeństwie oraz naukach wojskowych; autorzy wiążą bezpieczeństwo z cybernetycznym konstruowaniem takich systemów, które charakteryzuje niezawodność [44]. Przedstawione poglądy mają dużą wartość poznawczą. Eksponują z różnych punktów widzenia znaczenie systemowego traktowania bezpieczeństwa.

Do obiektu badań „zbiorowości i zbiory społeczne bezpieczeństwa” zasadne jest zaliczyć jego podmioty. Podmiotem bezpieczeństwa są jednostka, grupa społeczna, naród, narody i ogół ludzi. Podmioty bezpieczeństwa określane są w kategoriach socjologicznych, stąd przedmiotem badań są ich cechy w aspekcie ich struktury, właściwości, relacji, zagrożeń, zdolności przeciwstawiania się zagrożeniom oraz umiejętności kreowania rozwoju i przetrwania. Do obiektów określanych jako instytucje społeczne zalicza się organizacje prawne oraz organizacje nieposiadające tego statusu, a ponadto wszelkie wytwory cywilizacyjne i kulturowe człowieka oraz antropologiczne i organizacyjne. W obiektach tych odnajdujemy przedmiot badań, którym jest postrzeganie bezpieczeństwa według kryterium przedmiotu, czasu, przestrzeni, źródła zagrożenia. Przedmiotem badań są cechy obiektów i interakcje między nimi. Do obiektów określanych jako procesy i zjawiska społeczne zalicza się rozmaite normy etyczne i prawne, które regulują bezpieczeństwo, a także założenia funkcjonowania wszelkich instytucji. W obiektach tych sytuujemy postrzeganie bezpieczeństwa według kryteriów procesu, źródła zagrożeń i czasu [45, s. 168].

Badacz, obserwując praktykę – system bezpieczeństwa narodowego, dostrzega w nim luki, niedociągnięcia, braki sprawnościowe. Formułuje zatem stosowne pytania, dlaczego one mają miejsce i co jest ich przyczyną? Wytwarza się wobec tego sytuacja problemowa, która wymaga pewnych dookreśleń stanowiących postać sformułowa-

nych problemów badawczych. Odpowiedzi na nie poszukuje w istniejących teoriach operacyjnych bezpieczeństwa narodowego. W konsekwencji formułuje hipotezy lub zadania badawcze (program badań) [46, s. 74].

Podczas rozwiązywania jakiegokolwiek problemu ważne jest wykrycie zasady lub reguły rządzącej danym zjawiskiem oraz znajomość algorytmu rozwiązywania zadań podobnego typu. Trzeba jednak pamiętać, że sztywne trzymanie się reguł może być przeszkodą szczególnie w rozwiązywaniu nowych problemów. Wpada się w rutynę, która może okazać się bardziej przeszkodą niż pomocą w pomyślnym rozwiązaniu danego problemu. Inną przeszkodą może być tzw. fiksacja funkcjonalna, która polega na tym, że człowiekowi sprawia trudność wykorzystanie znanego przedmiotu w nowym użyciu czy przeznaczeniu niż to było do tej pory. Oznacza to, że nie potrafimy twórczo zastosować wiedzy lub użyć przedmiotów inaczej niż dotychczas. Mówiąc zatem o zasadach, mamy na względzie nie schemat rozwiązania, a samo podejście warunkowane metodologicznym postrzeganiem problemu [47, s. 173].

Wracając do hipotez, należy stwierdzić, że stanowią stwierdzenia, co do których istnieje prawdopodobieństwo, że są trafną odpowiedzią na sformułowany wcześniej problem. Można się często spotkać z poglądem, że bez hipotezy nie ma badania naukowego. Badanie bowiem polega na: wykryciu i sformułowanie problemu, wysunięciu jego hipotetycznego rozwiązania oraz weryfikacji (sprawdzeniu) hipotezy.

Można wskazać, że hipoteza badawcza obok problemów badawczych i metod (technik) stanowi dość ważny element metodologii nauk o bezpieczeństwie, a jednocześnie zawiera się w empirycznej tożsamości. Jest przypuszczeniem, co do którego istnieje prawdopodobieństwo, iż nastąpi rzetelne rozwiązanie badanego problemu. Toteż zaleca się, by hipotezy formułować w formie twierdzącej. Zatem nie powinna mieć charakteru zdania przeczącego, oceniającego, pytającego tudzież postulującego. Niewątpliwie jej wymogiem jest określenie współzależności między zmienną niezależną i zależną.

W metodologii nauk o bezpieczeństwie istnieje więc potrzeba, a nawet konieczność wykorzystywania dorobku metodologii innych nauk społecznych. Dotyczy to zwłaszcza ogólnych reguł postępowania naukowego, jak i stosowania metod badawczych.

Nauki o bezpieczeństwie nie wykształciły jak dotąd własnych metod i narzędzi analitycznych. Uwzględniając ich szeroki przedmiot, należy przypuszczać, iż będą korzystały z metodyk wypracowanych w innych („społecznych”) dyscyplinach naukowych i twórczo je adaptowały do swojej specyfiki. Odpowiada to spostrzeżeniu L. Krzyżanowskiego, według którego metody i język nauki łatwo przenikają współcześnie przez dyscyplinarne granice [48, s. 180].

W metodologii badań w naukach o bezpieczeństwie wyróżnia się dwa podstawowe rodzaje podejść do metod stosowanych w jednym procesie badawczym: pojedyncze oraz mnogie. Podejście pojedyncze występuje wtedy, gdy całe badanie przeprowadzone jest określoną metodą jakościową bądź ilościową. Natomiast podejście mnogie występuje wtedy, gdy różne etapy procesu badawczego przeprowadza się za pomocą odmiennych metod, np. na różnych etapach stosuje się takie odmiany metody ilościowej, jak statystyka opisowa i analiza regresji. Podejście mnogie może w tym sensie więc być uznane za jednorodne (wszystkie stosowane metody są bądź ilościowe, bądź jakościowe) albo za niejednorodne. Przykładem jednorodnego podejścia mnogiego jest badanie, w którym do tego samego celu badawczego wykorzystano w jednej fazie obserwację uczestniczącą i wywiady pogłębione, a w drugiej badanie etnograficzne i studium przypadku. Mimo użycia różnych metod podejście to zachowuje jednorodność badania jakościowego [49, s. 21–54].

Od dawna toczą się debaty, czy istnieje jedna wspólna dla ogółu nauk empirycznych metoda badawcza. Można przyjąć, że nie istnieje uniwersalna dla wszelkich badań metoda, ale ze względu na założenia ontologiczne wykorzystywane są dwie orientacje metodologiczne związane z podejmowanymi badaniami – orientacja empiryczna ilościowa oraz jakościowa, posiadające swoją specyfikę. Wskazane podejścia wymagają innych umiejętności, a także algorytmów badawczych. Zatem obie orientacje posiadają metodologiczne i merytoryczne uzasadnienie [50, s. 19].

Warto zaznaczyć, że metody ilościowe to takie, w których określa się parametry liczbowe (np. metody statystyczne), natomiast metody, w których nie określa się parametrów liczbowych, a w zamian w sposób opisowy charakteryzuje się badane zjawisko lub obiekt badań, to metody jakościowe (np. ankietowanie, eksperyment, wywiad, metody heurystyczne, studium przypadku itp.). Opierają się na założeniu, że do badania problemów bezpieczeństwa lepiej nadają się pogłębione analizy mniejszej liczby przypadków niż powierzchowne dużej. Stanowią często wstęp do badań jakościowych.

Większość badań eksploracyjnych w naukach społecznych opiera się na metodzie ilościowej, natomiast badania jakościowe wprowadza się nieco rzadziej, a przy tym nie zawsze były wcześniej doceniane. Również uważano, iż metody ilościowe tworzą precyzyjny i wnikliwy obraz nieznanych zjawisk i procesów oraz przewidywania przyszłych zachowań jednostek czy też grup społecznych. Jednak z drugiej strony, ze względu na swoją specyfikę, metody jakościowe wpisują się w podejście idiograficzne w metodologii nauk o bezpieczeństwie, których celem jest prezentacja i wyjaśnianie jednostkowych faktów i zdarzeń w celu gruntownego i wyczerpującego opisu konkretnego zdarzenia

lub procesu dotyczącego poziomu bezpieczeństwa w sekwencji przyczynowo-skutkowej. Powyższą tezę skonstatować można stwierdzeniem, że także w metodologii nauk o bezpieczeństwie występuje ta sytuacja, a rolą badacza jest zawsze dobór odpowiednich metod i technik w ramach strategii, które pozwolą na przeprowadzenie analiz w sposób najlepszy z dostępnych.

Podsumowując krótką charakterystykę elementów tworzących metodologię badań w naukach o bezpieczeństwie, można dostrzec kilka znaczących faz dotyczących przygotowania i przeprowadzenia badań. Dotyczą one m.in. projektowania i przeprowadzenia badania empirycznego, zinterpretowania i uogólnienia uzyskanych wyników. Można wobec tego przyjąć, że celowa i świadoma działalność badawcza sprowadza się do trzech etapów: wyjściowej formy badań, jaką jest rozpoznanie przedmiotu badań; opracowanie efektów rozpoznania i konfrontacji wyników badań z praktyką.

Jedną z ostatnich czynności w procedurze badań jest uporządkowanie zebranego materiału oraz jego opracowanie. Metodologicznie jest to proces przygotowania materiału do pisarskiego wykonania pracy, natomiast logicznie – proces poszukiwania związków myślowych, formalnie według wzorców rozumowania redukcyjnego (dedukcyjnego), indukcyjnego lub według jednych i drugich. Badacz, opracowując materiał, jednocześnie dokonuje jego analizy i syntezy, rozumuje i wnioskuje. Stoi przed koniecznością ustalenia, czyli stwierdzenia faktów naukowych. Jest to jedno z najistotniejszych zadań każdej pracy naukowej, nie tylko realizowanej w naukach o bezpieczeństwie.

Podsumowanie

Podsumowując, należy stwierdzić, że empiryczny wymiar tożsamości nauk o bezpieczeństwie związany jest z wieloma pojęciami, obszarami, a także określoną procedurą badań. Badania naukowe w naukach o bezpieczeństwie stanowią w swojej istocie niezwykle złożony i subtelny zestaw czynności. Procesy badawcze charakteryzują się pewną niepowtarzalnością, jednak można zaobserwować podporządkowanie ich ogólnym zasadom prowadzenia badań, które w rozstrzygającym stopniu wpływają na ich efektywność.

Próba ukazania empirycznego wymiaru tożsamości nauk o bezpieczeństwie w kontekście metodologicznej struktury dowodzi, że w wymiarze tym występuje wiele pojęć, twierdzeń i reguł postępowania, a także obszarów badań mających wpływ na ostateczne wytwory czynności badawczych. Przyjęta siatka pojęciowa spełnia warunek poprawności logicznej i użyteczności pragmatycznej. W trakcie analizy zauważono również

niejednoznaczność samego pojęcia bezpieczeństwo. Pojawiające się ujęcia w dostępnych źródłach nie zawierają jednoznacznych rozstrzygnięć umożliwiających precyzyjne określenie jego znaczenia. W literaturze naukowej spotykamy różne podejście do problematyki bezpieczeństwa, co jest powodem toczących się sporów i dyskusji o jej naukowość, o przedmiot i istotę bezpieczeństwa, a tym samym o dobór i skuteczność metod badawczych.

Określając znaczenie empirycznego wymiaru tożsamości nauk o bezpieczeństwie, należy zwrócić uwagę szczególnie na dwa najważniejsze obszary, to przestrzeń bezpieczeństwa z różnymi wymiarami oraz metodologia nauk o bezpieczeństwie z kilkoma ze sobą powiązanymi elementami i procedurami (fazami) czynnościowymi. Szczególnie metodologia badań w swej istocie, regułach i procedurach postępowania w większości nauk jest podobnie stosowana. Zauważalne różnice dotyczą przede wszystkim istoty przedmiotu i celu badań, problemów i hipotez badawczych oraz stosowanych metod. Można przekonać się, że najbardziej istotną cechą badawczego procesu jest jego cykliczna natura, że nie ma on charakteru liniowego, lecz kołowy. Najczęściej rozpoczyna się od określenia problemu i postawienia hipotezy, a kończy weryfikacją hipotezy i wyjaśnieniem rozstrzyganego problemu.

W tym kontekście rozważań należy zauważyć, że występujący przedmiot badań w naukach o bezpieczeństwie ma charakter interdyscyplinarny i transdyscyplinarny. W związku z tym opisywanie, wyjaśnianie, ocenianie i przewidywanie zdarzeń (faktów), procesów i zjawisk w sferze bezpieczeństwa wymaga zastosowania w sposób systemowy wiedzy z różnych dziedzin i dyscyplin naukowych.

Empiryczny wymiar tożsamości nauk o bezpieczeństwie zawiera także wyraźnie sformułowane dyrektywy normujące tok postępowania badawczego. Są to najczęściej zalecenia kreujące sposoby postępowania w określonego typu badaniu i na jego określonym etapie oraz wytyczne rekomendujące czynności, jakie należy wykonać, aby przyczyniły się one do realizacji celów badania. Najogólniej czynności te związane są z zadawaniem pytań i formułowaniem problemów naukowych oraz z udzielaniem odpowiedzi na te pytania. Możliwe jest to dzięki stosowaniu różnych metod naukowych (technik), które znacznie wspomagają interpretacje danych poprzez weryfikowanie wiedzy wcześniejszej wraz z zdobywaniem nowych doświadczeń naukowych, a także nowej wiedzy.

Bibliografia:

- [1] Wiśniewski B., Kowalski R., Koziół J., Szyłkowska M., *Bezpieczeństwo procesów decyzyjnych*, Wyd. TUM, Wrocław 2018.
- [2] Gierszewski J., *Bezpieczeństwo. O istocie pojęć i paradygmatach w naukach o bezpieczeństwie*, [w:] *Kultura bezpieczeństwa w teorii i praktyce*, J. Gierszewski, M. Kubiak (red.), Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2019.
- [3] Lubiewski P., *Bezpieczeństwo państwa – reminiscencje*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2020, Nr 34(1).
- [4] Krasnowolski A., Niedźwiedzki, *Słownik staropolski*, Wyd. M. Arcta, Warszawa 1920.
- [5] Świniarski J., Kawalerski P., *Drogi i bezdroża securitologii*, Wyd. WAT, Warszawa 2019.
- [6] Wiśniewski B., *System bezpieczeństwa państwa. Konteksty teoretyczne i praktyczne*, Wyd. WSPoL, Szczepińno 2013.
- [7] Świniarski J., *Barwy w pogłębianiu i poszerzaniu badań nad bezpieczeństwem* [w:] *Barwy i cienie bezpieczeństwa*, W. Gocalski (red.), Wyd. WAT, Warszawa 2013.
- [8] Lisiecki M., *Diagnoza i prognoza rozwiązań systemowych w zakresie organizacji i zarządzania bezpieczeństwem obywateli*, [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, M. Lisiecki (red.), Wyd. WSZiP w Warszawie, Warszawa 2008.
- [9] Gołębski F., *O wieloznaczności pojęcia bezpieczeństwa*, „Nowoczesne Systemy Zarządzania. Zeszyt WCY IOiZ” 2008, Nr 3.
- [10] Zięba R., *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe AON” 2012, Nr 1.
- [11] Skorupka S., *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1985.
- [12] Nye J.S., Keohane R., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Brown and Company, Little 1977.
- [13] Lubiewski P., Drózdź A., *Zagrożenie – rozważania na gruncie teorii*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2020, Nr 34(1).
- [14] Kaczmarczyk B., Socha R., Szwajca A., *Zarządzanie kryzysowe w systemie bezpieczeństwa publicznego*, Wyd. SA PSP, Kraków 2014.
- [15] Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje-struktury-funkcjonowanie*, Wyd. Scholar, Warszawa 1999.

- [16] Brzeziński M., *Problem tożsamości bezpieczeństwa w świetle etymologii języka polskiego*, [w:] *Metodyczne i dydaktyczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, W. Kitler, T. Kuśmider (red.), Wyd. Difin, Warszawa 2015.
- [17] Stańczyk J., *Poszukiwanie reguł definiowania bezpieczeństwa*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego. National Security Studies” 2016, Nr 10.
- [18] Stańczyk J., *Formułowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwa*, Wyd. FNCE sp. z o.o., Poznań 2017.
- [19] Wiśniewski B., *Organizacja przygotowań obronnych administracji publicznej*, Wyd. AON, Warszawa 2009.
- [20] Morgenthau H. J., *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój*. Wydanie skrócone, Wyd. Dyfin, Warszawa 2010.
- [21] Świniarski J., Chojnacki W., *Filozofia bezpieczeństwa. Podręcznik akademicki*, Wyd. AON, Warszawa 2004.
- [22] Cackowski Z., *Problemy i pseudoproblemy*, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1964.
- [23] Sztompka P., *Teorie i wyjaśnianie*, „Studia Socjologiczne” 1972, Nr 1.
- [24] Wójcicki R., *Metodologia nauk empirycznych*, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1974.
- [25] Kuhn T., *Dwa bieguny*, Wyd. PIW, Warszawa 1985.
- [26] Wiśniewski E., *Metodyka wojskowych badań naukowych*, Wyd. ASG WP, Warszawa 1983.
- [27] Pokruszyński W., *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa*, Wyd. WSGE, Józefów 2010.
- [28] Wróblewski R., *Wprowadzenie do nauk o bezpieczeństwie*, Wyd. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Siedlce 2017.
- [29] Krzyżanowski L., *O podstawach kierowania organizacjami*, Wyd. PWN, Warszawa 1994.
- [30] Gierszewski J., *Problemy tożsamości nauk o bezpieczeństwie jako dyscypliny społecznej*, [w:] *Granice tożsamości nauk o bezpieczeństwie Perspektywa materialna i formalna*, T. Kośmider, W. Kitler (red.), Wyd. Difin, Warszawa 2018.
- [31] Sulowski S., *O rozwoju badań i postulacie interdyscyplinarności w naukach o bezpieczeństwie*, [w:] *Tożsamość nauk o bezpieczeństwie*, S. Sulowski (red.), Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2015.
- [32] Czupryński A., *Kryteria dyscypliny naukowej*, [w:] *Nauki o bezpieczeństwie. Wybrane problemy badań*, A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zboina (red.), Wyd. Centrum Naukowo-Badawczego Ochrony Przeciwpożarowej – Państwowego Instytutu Badawczego, Józefów 2017.

- [33] Czupryński A., *Podstawy badań nad bezpieczeństwem*, [w:] *Ochrona przeciwpożarowa a bezpieczeństwo państwa*, J. Zboina, B. Wiśniewski (red.), Wyd. Centrum Naukowo-Badawczego Ochrony Przeciwpowarowej – Państwowego Instytutu Badawczego, Józefów 2014.
- [34] Bigo D., *Międzynarodowa socjologia polityczna*, [w:] P.D. Williams (red.), *Studia bezpieczeństwa*, Wyd. Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2012.
- [35] Wiśniewski B., *Description of Security Systems – a Few Reflections*, “Internal Security” 2019, Vol. 11, Issue 1.
- [36] Sztumski J., *Wstęp do metod i technika badań społecznych*, Wyd. „Śląsk”, Katowice 2010.
- [37] Żegnałek K., *Możliwości wykorzystania metodologii nauk społecznych w badaniach nad bezpieczeństwem*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, P. Sienkiewicz, H. Świeboda (red.), Wyd. AON, Warszawa 2014.
- [38] Gierszewski J., *Problemy tożsamości nauk o bezpieczeństwie w perspektywie subdyscyplin i nauk pomocniczych*, [w:] *W poszukiwaniu tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, J. Piwowarski, J. Gierszewski (red.), Wyd. Dyfin, Warszawa 2018.
- [39] *Filozofia a nauka. Zarys encyklopedyczny*, Z. Cackowski (red.), Wyd. Zakład Ossolińskich, Wrocław 1987.
- [40] Błażejczyk W., *Metody ilościowe w badaniach bezpieczeństwa*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda (red.), Wyd. AON, Warszawa 2012.
- [41] Bartosiewicz P., *Ład czy chaos? Stan stosunków międzynarodowych w I połowie XXI wieku*, [w:] M. Pietraś, K. Marzęda (red.), *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, Wyd. UMCS, Lublin 2008.
- [42] Glen A., *Podstawy poznawcze badań bezpieczeństwa narodowego*, „Zeszyty Naukowe AON” 2011, Nr 2.
- [43] Sienkiewicz P., Świeboda H., *Perspektywy badań systemowych nad bezpieczeństwem* [w:] M. Kwieciński (red.), *Bezpieczeństwo. Wymiar współczesny i perspektywy badań*, Wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2010.
- [44] Świniarski J., Chojnacki W., *Bezpieczeństwo jako przedmiot badań wybranych dyscyplin naukowych* [w:] K. Jałoszyński, B. Wiśniewski, T. Wojtuszek (red.), *Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa*, Wyd. Wyższa Szkoła Administracji, Bielsko-Biała 2007.

- [45] Czupryński A., *Obiekt i przedmiot badań bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, B. Wiśniewski (red.), Wyd. WSPol, Szczytno 2018.
- [46] Wróblewski R., *Przedmiot i metoda. Nauki o bezpieczeństwie narodowym*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda (red.), Wyd. AON, Warszawa 2011.
- [47] Czupryński A., *Poznanie bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, B. Wiśniewski (red.), Wyd. WSPol, Szczytno 2018.
- [48] Krzyżanowski L., *Podstawy nauk o organizacji i zarządzaniu*, Wyd. II, PWN, Warszawa 1994.
- [49] Venkatesh V., Brown S.A., Bala H., *Bridging the Qualitative-Quantitative Divide: Guidelines for Conducting Mixed Methods Research in Information Systems*, "MISQuarterly" 2013.
- [50] Krajewski M., *O metodologii nauk i zasadach pisarstwa naukowego, Uwagi podstawowe*, Wyd. Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, Warszawa 2010.

Andrzej Pieczywok – doktor habilitowany nauk o bezpieczeństwie, profesor Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Pracuje na Wydziale Nauk o Polityce i Administracji w Katedrze Polityki Bezpieczeństwa. Zajmuje się problematyką zagrożeń społecznych i politycznych, edukacją dla bezpieczeństwa, bezpieczeństwem społecznym i kulturowym oraz dydaktyką szkoły wyższej. Autor wielu publikacji książkowych, *Wybrane problemy z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa. Konteksty, zagrożenia, wyzwania*, AON, Warszawa 2011; *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń i wyzwań współczesności*, AON, Warszawa 2012; *Profesjonalizm zawodowy nauczyciela akademickiego edukacji dla bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 2016, *Działania społeczne w sferze bezpieczeństwa wewnętrznego*, WSEI, Lublin 2018, a także współautor monografii: *Społeczny wymiar bezpieczeństwa człowieka*, Dyfin, Warszawa 2019, *Przestrzeń edukacji dla bezpieczeństwa w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, ASzWoj, Warszawa 2019 oraz kilkudziesięciu artykułów naukowych. Członek Andragogicznego Towarzystwa Naukowego, Towarzystwa Wiedzy Obronnej.

ORCID 0000-0002-4531-0630

Andrzej Pieczywok – doctor of security sciences, professor of the Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz. Mr Pieczywok works in the Faculty of Political Science and

Administration in the Chair of Security Policy. He is specialised in issues of societal and political threats, education for security, social and cultural security and teaching in a higher school. Author of numerous books, among others *Wybrane problemy z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa. Konteksty, zagrożenia, wyzwania* [Selected problems in the cope of education for security. Contexts, threats, challenges], AON, Warsaw 2011; *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń i wyzwań współczesności* [Education for security in situation of contemporary threats and challenges], AON, Warsaw 2012; *Profesjonalizm zawodowy nauczyciela akademickiego edukacji dla bezpieczeństwa* [Professionalism of academic teacher in education for security], AON, Warsaw 2016, *Działania społeczne w sferze bezpieczeństwa wewnętrznego* [Social actions in the sphere of internal security], WSEI, Lublin 2018, and co-author of following monographs: *Społeczny wymiar bezpieczeństwa człowieka* [Social dimension of human security], Dyfin, Warsaw 2019, *Przestrzeń edukacji dla bezpieczeństwa w krajach Europy Środkowo-Wschodniej* [Dimension of education for security in countries of Central and Eastern Europe], ASzWoj, Warsaw 2019 and a few dozen other scientific papers. Member of the Andragogical Scientific Society, Society of Defence Knowledge.